

8. *Postanovlenie Pravitel'stva RF ot 15.04.2014 № 295 Ob utverzhdenii gosudarstvennoj programmy Rossijskoj Federacii «Razvitie obrazovanija» na 2013-2020 gg. (v novej redakcii)*. [Resolution of the Government of the Russian Federation April 15, 2014 No. 295 On the approval of the state program of the Russian Federation «Development of Education» for 2013-2020. (new edition)] URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_162182/ [Elektronniy resurs]

9. *Rasporjazhenie Pravitel'stva RF ot 31 marta 2014 g. N 487-r «O kompleksnom plane meroprijatij po razrabotke professional'nyh standartov, ih nezavisimoj professional'no-obshhestvennoj jekspertize i primeneniju na 2014–2016 gg.* [Order of the Government of the Russian Federation March 31, 2014 No. 487-r «On the comprehensive plan of measures to develop professional standards, their independent professional public appraisal and application for 2014-2016»] <http://www.rg.ru/2014/04/04/standarty-site-dok.html> [Elektronniy resurs]

10. *Strategija razvitija agrarnogo obrazovanija v Rossijskoj Federacii do 2020 g. (proekt ot 16.03.2016)*. [Strategy for the development of agrarian education in the Russian Federation until 2020 (draft dated 16.03.2016)] http://www.ngma.su/images/news_ris/2016/СТРАТЕГИЯ%20АО_ЦЕЛЕВАЯ%20МОДЕЛЬ_17.03.pdf [Elektronniy resurs]

11. Stukach, V. F., Teterova, A. M. (2009). *Jekonomicheskaja podgotovka konkurentosposobnogo specialista agrarnogo profilja*. [Economic training of a competitive agricultural specialist]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovanija*. № 3 URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=1182>.

[Elektronniy resurs]

12. Fannenshtil', A. A. (2009). *Kriterii jeffektivnosti trudoustrojstva vypusknikov agrarnyh vuzov*. [Efficiency criteria of graduate employment of agrarian high schools]. *Vestnik Altajskogo gosudarstvennogo universiteta* № 10 (60).

13. Cydypov, R. C. (2013). *Kompetentnostnyj podhod v professional'noj podgotovke budushhih specialistov sel'skogo hozjajstva*. [Competence approach in vocational training of future agricultural specialists]. *Vestnik BGU*. №15.

14. Sherajzina, R. M. (2009). *Mnogourovnevaja podgotovka magistrów-obrazovatel'nyh menedzherov kak innovacionnaja sistema*. [Multilevel training of master-educational managers as an innovative system]. *Professional'noe obrazovanie v Rossii i za rubezhom*. №1 (1).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАРИЧКОВСЬКИЙ Василь Дмитрович –

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Інституту екології економіки і права.

Наукові інтереси: модернізація вищої освіти; підготовка менеджерів в аграрних ВНЗ, компаративістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KARYCHKOVSKYI Vasyl Dmytrovych –

PhD in Economics, Associate Professor in Finance and credit department of Institute of Ecology Economy and Law.

Circle of scientific interests: modernization of higher education, training of future managers in agrarian universities, comparative analysis.

Дата надходження рукопису 19. 09. 2017 р.

УДК 378.14

КИР'ЯН Тетяна Іванівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, голова циклової комісії української мови Черкаської медичної академії e-mail: tatyanakiryann@ukr.net

ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ОСВІТИ І СТРУКТУРА МЕДИЧНИХ ВНЗ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Однією з провідних тенденцій у розвитку вищої освіти у світі загалом і в Україні зокрема в останні десятиріччя є гуманітаризація освітнього процесу. Цей процес містить у собі підвищення ваги гуманітарних дисциплін у навчанні, їх вплив на фахові дисципліни, спрямованість навчання у вищих навчальних закладах на формування високоосвіченої, культурної

особистості. Гуманітаризація передбачає перехід від предметно-змістовного принципу навчання основ наук до засвоєння цілісного уявлення про світ, пов'язаного з посиленням впливу гуманітарних наук на всі види пізнання; переміщення акцентів з «природи і суспільства» на «людину в природі і суспільстві», звернення уваги на самоцінність особи.

Безперечно, гуманітаризація вищої освіти найяскравіше проявляє себе в медичній галузі.

Медична освіта спрямована на вироблення фахових знань, умінь та навичок, які пов'язані з роботою з людьми, і це робить надзвичайно важливими гуманітарні аспекти медичної освіти. Гуманітаризація є одною з головних тенденцій у розвитку медичної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століть. Ця тенденція позначилася й на змісті навчального процесу, і на його організаційних засадах, зокрема введення нових навчальних дисциплін, розширення, диференціація та вдосконалення навчальних курсів потребували певних змін у структурі вищих навчальних закладів. Дослідження цих впливів є актуальним завданням педагогіки вищої медичної освіти та сучасної новітньої історії педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми гуманітаризації вищої освіти досить широко висвітлюються в сучасній педагогічній літературі. Філософські засади цього процесу проаналізовано в роботі В. Г. Кременя [7]. Освіта, на його думку, має формувати потребу в постійному саморозвитку; вона має сприяти орієнтації особистості в інформаційному суспільстві; освіта має бути людиноцентрованою, враховувати сутнісні індивідуальні характеристики, забезпечувати максимальну реалізацію потенціалу особистості [7]. Гуманітаризацію часто розглядають у більш широкому контексті гуманізації освіти. П. П. Автомонов виділяє два напрями, які він називає вузьким і широким значенням гуманізації. У вузькому значенні гуманізація постає як орієнтація навчання на розвиток особистості. У широкому значенні – це створення всіх умов «для розкриття здібностей особистості, задоволення її потреб в інтелектуальному, духовному, моральному й фізичному розвитку» [1, с. 185]. Гуманізацію вищої освіти України в контексті процесу освітньої євроінтеграції розглядає Л. В. Рижак [11]. На суперечливу єдність професіоналізації та гуманізації в освіті звертає увагу Н. А. Фіалко [15 с. 10]. Р. В. Євсович формулює принципи гуманітаризації, які містять національну спрямованість, прилучення до світової культури, критичне осмислення історії, подій і явищ, активну громадянську позицію [5, с. 85–86]. Уточнюючи поняття гуманітаризації, П. П. Скляр та Т. О. Уманська зазначають, що «гуманітаризацію освіти варто розуміти не тільки як поширення та збільшення гуманітарних наук, а як систематичне формування людського ставлення для оточуючих, навколишнього світу та самого себе» [12, с. 97]. Певні аспекти гуманітаризації в медичній освіті також знаходять відображення в дослідницькій літературі. Так, Т. О. Скрябіна аналізує формування ціннісних орієнтацій студентів вищих медичних навчальних закладів

у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу [13]. Втім, залишається досі поза увагою вплив гуманітаризації на структурний розвиток вищих медичних навчальних закладів України в кінці ХХ – на початку ХХІ століть.

Мета статті – виявлення основних напрямів впливу гуманітаризації вищої медичної освіти України зазначеного періоду на зміни у структурі відповідних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нові соціальні умови, які виникли в Україні з 90-х років ХХ століття, загальноосвітні та європейські тенденції висунули перед вищою освітою, зокрема медичною, нові завдання. На перший план в освітньому процесі було поставлено людину як неповторну особистість. У галузі охорони здоров'я до фахових компетентностей увійшли врахування психічних особливостей людей різного віку, професій, соціального стану, здатність ефективно здійснювати відносини між лікарями та пацієнтами, надзвичайно важливі питання медичної етики, комунікативні навички. У зв'язку з інтернаціоналізацією суспільного життя знання різних мов набуло важливого значення. У ринковому суспільстві медицина стає різновидом бізнесу, важливе значення набуває економіка медицини. Як і раніше, вища медична освіта спрямована на формування висококультурної особистості, яка володіє знаннями з історії, культури, про традиції і звичаї народу, має науковий світогляд, здатна до логічного мислення. Така орієнтація освіти потребує розширення викладання суспільно-гуманітарних дисциплін. Водночас виникає потреба їх спеціалізації, прив'язки до проблем медичного працівника, вироблення особливої позиції медика на людські та соціальні явища і проблеми. Гуманітарна підготовка має бути компактною (щоб не заважати основній фаховій підготовці), але водночас ефективною і спрямованою на розв'язання завдань саме медичної освіти. Зрозуміло, що це потребує організаційних змін у навчанні соціально-гуманітарних дисциплін студентів-медиків. Процес такої реорганізації гуманітарного навчання в медичних ВНЗ України можна відстежити через структурні зміни в медичних закладах.

Професійна діяльність сучасних медиків здійснюється в суспільстві, в якому значно підвищена роль права й правових відносин. Це стосується й галузі охорони здоров'я. Тенденція до поглибленого засвоєння правових аспектів професійної діяльності є одним із важливих аспектів гуманітаризації медичної освіти. Вона, безперечно, відбивається в організаційних формах освітнього процесу медичних ВНЗ

Україні кінця ХХ – початку ХХІ століть. Так, у Київському Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця (КНМУ), починаючи з 1996 р., на кафедрі судової медицини викладається курс «Основи права». З 2008/2009 навчального року відповідно до нового навчального плану на медичному факультеті курс основ права реформований в окремий курс медичного законодавства [9]. Медичне правознавство як окремі курси викладаються останнім часом у Запорізькому державному медичному університеті (ЗДМУ) на кафедрі управління і економіки фармації, медичного та фармацевтичного правознавства; Одеському національному медичному університеті (ОНМУ) на кафедрі соціальної медицини, медичного права і менеджменту [10]; Львівському національному медичному університеті (ЛНМУ), де з 2001 року навчальну дисципліну «Основи права» передано на кафедру Українознавства [8]. У Буковинському державному медичному університеті (БДМУ) кафедрі судової медицини в 2011 році реорганізовано в кафедру судової медицини та медичного правознавства [2]. Аналогічного розвитку набула кафедра судової медицини Харківського національного медичного університету (ХНМУ), де зараз викладаються дисципліни «Судова медицина і медичне правознавство», «Правознавство», «Правознавство та медичне законодавство», «Правові засади адміністративної діяльності», «Медичне право» [16].

Зміни у навчальних планах підготовки майбутніх медичних працівників відбулися і у вищих медичних закладах I-II рівнів акредитації. Так, наприклад, у Черкаській медичній академії також важливе місце в системі підготовки майбутніх медичних працівників посів предмет «Основи правознавства». Студенти-медики опановували комплекс знань із таких галузей права, як конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, сімейне, кримінальне, а також із питань державотворення та функціонування системи права. У 2006 році Департаментом кадрової політики, освіти і науки МОЗ України була затверджена нова програма для вищих медичних навчальних закладів I-II рівнів акредитації за спеціальністю Сестринська справа «Основи права та законодавства в охороні здоров'я». Кожна тема має професійну спрямованість, яка необхідна в подальшій роботі майбутнього медичного працівника. Наприклад, тема: «Основи теорії держави і права України. Право, мораль, медична етика та деонтологія»; «Основи конституційного права України. Права та обов'язки медичних працівників. Захист прав пацієнта» та інш. З 2011 року відповідно до нового навчального

плану курс з основ правознавства для всіх спеціальностей складений з урахуванням специфіки навчально-виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах I-II рівнів акредитації. Здобуті правові знання дають можливість студентам навчитися самостійно орієнтуватися в правовому колі діяльності установ охорони здоров'я, орієнтуватися в системі права України, а також у юридичних актах, що мають безпосереднє відношення до їхньої майбутньої професії, обирати оптимальні варіанти правомірної поведінки в своїй практичній роботі.

Знайомство з культурою, історією, традиціями й звичаями власного народу в період розбудови національної держави в Україні стає обов'язковим для фахівців з вищою освітою, особливо для тих, які працюють з людьми. Зрозумілою є потреба в поглибленому вивченні українознавчих дисциплін для студентів-медиків. Вона призвела до структурних змін у медичних ВНЗ України, починаючи з 90-х років ХХ століття. Зважаючи на виконання Державної національної програми «Освіта. Україна ХХІ ст.», яка передбачала широке вивчення україністики, запровадження її до державного компоненту концепції національного виховання, у КНМУ в 2001 р. на базі кафедри української та російської мов була створена кафедра україністики, яка забезпечує викладання навчальних дисциплін «Історія України», «Історія української культури», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Російська мова» та пов'язаних з нею курсів за вибором («Культурологія», «Краєзнавство», «Світова цивілізація», «Структура наукового тексту») [9]. Кафедра українознавства ЛНМУ заснована однією з перших в 1992 році. Викладаються «Історія України та культури України» «Українська мова (за професійним спрямуванням)» «Українська мова як іноземна». Надзвичайно розширюють кругозір майбутніх лікарів курси за вибором студента, які пропонуються у Львові: «Історичні дисципліни в медичній освіті: геральдика, генеалогія, джерелознавство, бібліографія, сфрагістика», «Визначні постаті української медицини», «Наукове мовлення лікаря», «Націологія і здоров'я нації», «Мовленнєва комунікація лікаря», «Культура мовлення і етикет лікаря», «Медицина і художня культура» [8]. Кафедри українознавства працюють у Вінницькому національному медичному університеті (ВНМУ) – з 2004 року на базі кафедри української та російської мов [3]; ЗДМУ (кафедра культурології та українознавства) – з 2004 року з елективним курсом «Медицина і художня культура» [6]; БДМУ – кафедра суспільних наук та українознавства, яка

створена в 2002 році на базі кафедри суспільних та гуманітарних наук.

Традиційно в медичних навчальних закладах викладаються предмети суспільно-гуманітарного циклу, зокрема, філософія та соціальні науки. У нових суспільних умовах, які склалися на початку 90-х років ХХ століття, викладання цих дисциплін зазнало докорінних змін. Це не могло не відбитися на організаційних формах упровадження навчання соціально-гуманітарних дисциплін. Відбулося суттєве переформатування відповідних кафедр, їх об'єднання або, навпаки, розмежування, уточнення напрямів їх діяльності, з'явилися нові курси. У КНМУ поряд з кафедрою філософії у 1991 році була створена багатопрофільна кафедра соціології. У 2008 році кафедри філософії та соціології було реорганізовано на кафедру філософії та соціології. Крім традиційних курсів філософії, соціології та медичної соціології, тут викладаються курси, які відображують новітні тенденції в філософських та соціальних науках, пов'язані з медициною, – курси біоетики, основ біоетики та біобезпеки, кратології – науки про владу, етичних проблем в медицині, теорії пізнання та медицини, соціології особистості, філософських проблем в медицині, проблеми інтелігенції та інтелігентності [9]. Кафедру філософії ВНМУ з 1993 року об'єднано з кафедрами історії і економіки у кафедру суспільних наук (з 2008 року – кафедра філософії та суспільних наук) [3]. Об'єднані кафедри соціальних наук існують у цей час і в інших медичних закладах України: кафедра гуманітарних наук у Дніпропетровській медичній академії (ДМА) з курсами біоетики та основ християнської етики та моралі [4]; кафедра суспільних дисциплін у ЗДМУ [6]; кафедра філософії та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету (ТДМУ) створена в 2011 році на базі «Інституту моделювання та аналізу патологічних процесів» [14]. Специфікою ТДМУ є відкриття в червні 2012 року особливої кафедри медичної біоетики і деонтології, що є винятком для медичних ВНЗ України. Створення цієї кафедри, як зазначається на сайті університету, допомогло систематизувати й уніфікувати викладання сучасних поглядів світової спільноти на біоетичні проблеми, що раніше було залучено до різних навчальних дисциплін як окремі питання. Розпочинаючи роботу зі створення кафедри й підготовки робочих програм, колектив усвідомлював, що надзвичайно важливим є формування особистості медичного фахівця в контексті біоетики, адже працівники медичної галузі у своїй професійній діяльності щодня стикаються з питаннями етичного, морального чи

біоетичного характеру, а тому потребують фахових знань, щоб компетентно приймати рішення [ТДМУ]. У деяких великих медичних університетах України продовжили існування кафедри філософії, зокрема в ЛНМУ, де викладається курс «Філософія та біоетика» [8]; у ХНМУ, де кафедра філософії, як самостійний підрозділ, була створена ще у 1959 році з викладанням в останні роки курсів «Соціологія та медична соціологія», «Етика», «Основи християнської етики та моралі». Курси «Основи біоетики та біобезпеки», «Деонтологія в медицині» у Харкові викладалися на кафедрі пропедевтики внутрішніх хвороб № 1 (з 2006 року – кафедра пропедевтики внутрішньої медицини № 1, основ біоетики та біобезпеки) [16]. У БДМУ кафедра психології та соціології реорганізована в 2016 році в кафедру психології та філософії [2]. Отже, викладання філософії поєднано з викладанням психології. У ОНМУ існує кафедра філософії та біоетики [10].

Немає сумніву в тому, що підвищення важливості оволодіння іноземними мовами фахівцями в сучасний період інтеграції України в європейський та світовий професійно-освітній простір є нагальною потребою для медичної освіти. Суттєвій реорганізації у цьому зв'язку були піддані в кінці ХХ – на початку ХХІ століть кафедри іноземних мов, які традиційно існували в медичних навчальних закладах України. Кафедра іноземних мов Київського національного медичного університету заснована ще в 1933 році. У зазначений період значно розширився обсяг освітніх послуг, які надає ця кафедра. Водночас з навчанням студентів англійській, німецькій і французькій мовам на кафедрі ведуться курси поглибленого вивчення іноземної мови для студентів старшокурсників. Кафедра проводить заняття та надає лінгвістичні консультації для викладачів інших кафедр, які працюють зі студентами-іноземцями, здійснюють вичитування-рецензування англомовних методичних посібників [9]. Кафедри іноземних мов працюють у ВНМУ (з 1934 року), ДМА (з 1933 року), ТДМУ (з 1957 року), БДМУ (з 1944 року), ХНМУ (з 1927 року). Особливістю розвитку кафедр у період кінця ХХ – початку ХХІ століть є розширення підготовки іноземних студентів, робота з якими вимагає високого професіоналізму викладача, особливого індивідуального підходу до кожного студента та відповідної навчально-методичної бази [3]. Навчально-методична робота кафедр скерована на інтеграцію з профілюючими кафедрами університетів, пізнання й опанування медичної термінології, інтеркомунікації в типових ситуаціях, опису структурних особливостей стандартних текстів, до яких звертається фахівець-медик, актуалізації сучасних засобів

навчання, упровадження режиму тестових методик [2]. У ХНМУ з 1996 року студентам, які навчаються англійською мовою, читається курс «Англійська медична термінологія» [16].

Перехід українського суспільства до засад ринкової економіки значно підвищив вагомість економічних знань. Економічні аспекти функціонування системи охорони здоров'я, які раніше не викликали значної уваги в системі медичної освіти, стали предметом прискіпливого вивчення в медичних ВНЗ України сучасного періоду. Така економічна орієнтація навчання викликала потребу в відповідних структурних змінах у медичних закладах. Так, у Львові в 1991 році до кафедри філософії був залучений курс економіки [8]. У інших навчальних закладах відповідні курси почали викладати в 90-ті роки ХХ століття на кафедрах соціальної медицини та організації охорони здоров'я, зокрема у ВНМУ така кафедра забезпечує викладання курсів «Менеджмент та маркетинг у фармації», «Міжнародний маркетинг», «Економіка охорони здоров'я» [3]. Аналогічна кафедра БДМУ (до 1994 р. – кафедра соціальної гігієни та організації охорони здоров'я) здійснює викладання курсів «Економіка охорони здоров'я. Маркетинг медичних послуг», «Менеджмент та лідерство в медсестринстві», «Соціальна медицина, організація та економіка охорони здоров'я» [2]. ЗДМУ має кафедру організації охорони здоров'я, соціальної медицини та лікарсько-трудової експертизи (з 2009 року), де викладається «Економіка охорони здоров'я, менеджмент та маркетинг медичних послуг» [6]. У ТДМУ зміни відбилися на назві кафедри, з 2005 року тут існує кафедра соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я з медичною статистикою та історією медицини, де з того ж року викладають «Основи економічної теорії» [14]. Подібна кафедра існує у ХНМУ (кафедра соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я). Тут викладаються курси «Економіка охорони здоров'я, маркетинг медичних послуг», «Менеджмент у медсестринстві», «Менеджмент лабораторії», «Маркетинг та менеджмент в лабораторній медицині». Окремі дисципліни економічного циклу викладаються на кафедрі суспільних наук: «Менеджмент та лідерство в медсестринстві», «Основи економічних теорій», «Менеджмент та маркетинг», «Аудит та оцінювання управлінської діяльності» [16].

Надзвичайного поширення в медичних ВНЗ України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття набула медична психологія. Свідченням цього стало відкриття багатьох медично-психологічних кафедр і навіть факультетів. Визнання психологічних аспектів медичної діяльності одними з найважливіших і

такими, що потребують особливих фахових знань, умінь та навичок, є також проявом гуманітаризації медичної освіти. Медико-психологічний факультет, відкритий у Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця у 2001 році, готує фахівців за спеціальністю «Медична психологія», а з 2016 року – за спеціальністю «Медична та психологічна реабілітація». З 2008 року існує кафедра загальної і медичної психології та педагогіки, викладачі кафедри (з 2001 р.) читають курси усіх профільних медико-психологічних дисциплін, таких як: загальна психологія, історія психології, психологія особистості, психологія спілкування, психологія конфлікту, вікова та педагогічна психологія, експериментальна психологія та психодіагностика, соціальна психологія, медична психологія, психологічне консультування, патопсихологія, психотерапія, основи психосоматики, психологія сім'ї, а також низку елективних курсів (за вибором): напрямки сучасної психології, деонтології в медицині, психоаналіз, психологія життєвої кризи та вмирання, арт- та ігрова психотерапія, психологія емоцій, психологія та психотерапія посттравматичних станів, психологія переживання та інші. У 2015 році кафедру було реструктуризовано. На базі кафедри загальної і медичної психології та педагогіки було створено окремі кафедри загальної і медичної психології та педагогіки, психосоматичної медицини та психотерапії, педагогіки та психології післядипломної освіти [9]. Аналогічні зміни відбулись і в інших медичних ВНЗ України. У ЛНМУ з кафедри неврології та психіатрії була виділена в 1991 році окрема кафедра психіатрії та медичної психології [8]. Такої самої реорганізації була піддана кафедра психіатрії ХНМУ [16], кафедри психіатрії ДМА [4], ЗДМУ (2011 р. – кафедра психіатрії, психотерапії, загальної та медичної психології, наркології та сексології) [6], ТДМУ (2005 р. – кафедра неврології, психіатрії, наркології та медичної психології) [14]. Кафедра медичної психології та психіатрії з курсом післядипломної освіти ВНМУ створена 1 вересня 2008 року як базова випускова кафедра медико-психологічного факультету [3]. У 2001 році медико-психологічний факультет відкрито в БДМУ з реорганізацією кафедри нервових хвороб на кафедрі нервових хвороб, психіатрії та медичної психології ім. С. М. Савенка [2].

Показовим є введення курсів педагогіки в освітній процес медичних ВНЗ України в кінці ХХ – на початку ХХІ століть. Як правило, ці курси виникли ще в радянський період при факультетах підвищення кваліфікації лікарів. Характерним явищем останніх десятиліть стало впровадження знайомства з основами

педагогіки для студентів додипломного рівня підготовки. У КНМУ ще з 1977 року існувала кафедра педагогіки та педагогічної психології в межах факультету підвищення кваліфікації. У 2003 році створено кафедру психології та педагогіки (з 2008 року – кафедра загальної і медичної психології та педагогіки), функції якої в нових умовах значно розширилися, зокрема тут викладається дисципліна «Основи психології та педагогіки» (з 1994 р.) на всіх факультетах і спеціальностях університету (як для вітчизняних, так і іноземних студентів) [9]. У Харкові з 1995 року існує кафедра української мови, основ психології та педагогіки. З наступного року на кафедрі розпочали викладання курсу «Principles of Pedagogics» для англійських студентів. З 2014 року на кафедрі розпочали викладання низки дисциплін для магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи». Серед них основи психології та педагогіки, педагогіка, основи психології та міжособистісного спілкування, соціальна психологія, педагогіка та мистецтво викладання у вищій школі, психологія праці та управління конфліктом, теорія і практика професійної освіти, педагогічний контроль у системі освіти, планування та організація навчально-виховного процесу, моделювання професійної діяльності фахівців, світовий досвід та тенденції розвитку університетської освіти, дидактичні системи у вищій школі, моделювання освітньої та професійної підготовки фахівця, системний підхід у вищій школі, педагогічна та професійна психологія, педагогічна майстерність викладача вищої школи [16]. Педагогічні дисципліни викладаються у ВНМУ на кафедрі українознавства (1992–2004 рр. – «Вступ до педагогіки» для українських та іноземних студентів) [3], у ЗДМУ на кафедрі культурології та українознавства (з 2004 року – «Педагогіка та методика викладання у вищій школі», елективний курс «Основи педагогіки») [6].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Гуманітарний компонент вищої медичної освіти набув в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століть значного розвитку, в якому можна виділити декілька напрямів. Значно посилилася роль світоглядних і суспільно-наукових знань у підготовці лікарів, зокрема особливим напрямом стало оволодіння знаннями з економічних, а також правових аспектів охорони здоров'я. Однією з основ формування фахівця з вищою освітою стало долучення до джерел національної культури, виховання національної, історичної, естетичної, загальнокультурної свідомості. Інтернаціоналізація суспільного життя викликала тенденцію до поглибленого вивчення іноземних мов у навчальному процесі медичних ВНЗ України. Наближення професійної

діяльності до проблем людини є особливо важливим для медичної галузі, що відбилося на поширенні тут психологічних і педагогічних знань. Розвиток гуманітарного компонента медичної освіти відобразився на структурних змінах у вищих медичних закладах України. Одним із напрямів структурних змін стало введення нових курсів гуманітарної спрямованості (економічних, психологічних, педагогічних, українознавчих), які іноді ставали основою для відкриття нових кафедр. Створення нових кафедр гуманітарної спрямованості відбувалося також через їх розділення або поєднання, можна відзначити появу нових спеціальностей і факультетів у медичних ВНЗ України (зокрема, медичної психології, медичного менеджменту). Особливим аспектом структурних змін у медичних ВНЗ було розширення викладання гуманітарних дисциплін, зокрема перенесення викладання з післядипломного на додипломний етап навчання (як це відбулося з педагогікою). Подальше дослідження проблеми можливе в напрямі до деталізації опису організаційних аспектів процесу гуманітаризації медичної освіти в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століть. Таке дослідження має дати більш широку і водночас більш систематичну картину зазначеного процесу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Автомонов П. П. Стратегічний принцип гуманізації вищої освіти і тактика його реалізації // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць. – К.: Логос, 2012. – С. 184–188.
2. Буковинський державний медичний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bsmu.edu.ua/en/>
3. Вінницький національний медичний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vnmu.edu.ua>
4. Дніпропетровська медична академія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsma.dp.ua/ua/>
5. Євсович Р. В. Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти в Україні: історичний аспект / Р. В. Євсович // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2012. – № 5 (52). – С. 79–87.
6. Запорізький державний медичний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zsmu.edu.ua/>
7. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі : моногр. / В. Г. Кремень; АПН України. – 2-е вид. – К. : Т-во «Знання» України, 2010. – 520 с.
8. Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.meduniv.lviv.ua/>

9. Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmu.ua/>

10. Одеський національний медичний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://odmu.edu.ua/>

11. Рижак Л. В. Гуманізація вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Л. Рижак // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2008. – № 3. – С. 14–22.

12. Скляр П. П., Уманська Т. О. «Гуманізація» та «гуманітаризація»: поняття, співвідношення та шляхи впровадження в освіту / П. П. Скляр, Т. О. Уманська // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка – 2007 р. – № 1. – С. 92–101.

13. Скрябіна Т. О. Формування ціннісних орієнтацій студентів вищих медичних навчальних закладів у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Скрябіна Тетяна Олександрівна ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2010. – 20 с.

14. Тернопільський державний медичний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tdmu.edu.ua/>

15. Фіалко Н. А. Гуманізація вищої освіти: змістовно-функціональні аспекти : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 / Наталія Анатоліївна Фіалко; Нац. акад. пед. наук України, Ін- вищ. освіти. – Київ, 2015. – 20 с.

16. Харківський національний медичний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knmu.edu.ua/>

REFERENCES

1. Avtomonov, P. P. (2012). *Strategichniy printsyp humanizatsiyi vyshchoyi osvity i taktika yogo realizatsiyi, Aktualni problemy sotsiologiyi, psyhologiyi, pedagogiky: zbirnyk naukovykh vprav*, [The strategic principle of humanization of higher education and tactics of its implementation // Actual problems of sociology, psychology, pedagogy:]. Kyiv, Logos.

2. *Bukovynskiy derzhavnyi medychniy universytet*. [Bukovinian state medical University]. Retrieved from: <https://www.bsmu.edu.ua/en/>

3. *Vinnitskyy natsionalnyi medychniy universytet*. [Vinnitsa national medical University]. Retrieved from: <http://www.vnmu.edu.ua>

4. *Dnipropetrovska medychna akademiya*. [Dnepropetrovsk medical Academy]. Retrieved from: <http://www.dsma.dp.ua/ua/>

5. Yevsovyeh, R. V. (2012). *Gumanizatsiya ta humanitaryzatsiya vyshchoyi osvity v Ukraini: istorychniy aspekt, Duhovnist osobystosti: metodologiya, teoriya I praktyka*. [Humanization and humanitarization of higher education in Ukraine: historical aspects. Spirituality of a personality:

methodology, theory and practice].

6. *Zaporizkyy derzhavnyi medychniy universytet*. [Zaporozhye state medical University]. Retrieved from: <http://zsmu.edu.ua/>

7. Kremen, V. G. (2010). *Filosofiya ludynotsentryzmu v osvitynomu prostori*. [The philosophy of man-centeredness in the educational space]. Kyiv, Znannya.

8. *Lvivskyy natsionalnyi medychniy universytet*. [Lviv national medical University named after Danylo Galitsky]. Retrieved from: <http://www.meduniv.lviv.ua/>

9. *Natsionalnyi medychniy universytet imeni O. O. Bogomoltsa*. [National medical University. A. A. Bogomolets]. Retrieved from: <http://nmu.ua/>

10. *Odeskyy natsionalnyi medychniy universytet*. [Odessa national medical University]. Retrieved from: <http://odmu.edu.ua/>

11. Ryzhak, L. V. (2008). *Gumanizatsiya vyshchoyi osvity Ukrainy v konteksti Bolonskogo protsesu, Sotsiogumanitarni problemy lyudyny*. [Humanization of higher education of Ukraine in context of Bologna process].

12. Sklyar, P. P., Umanska. T. O. (2007). *«Gumanizatsiya» ta «gumanitaryzatsiya»: ponyattya, spivvidnoshennya ta shluahy vprovadzhennya v osvitu, Visnyk natsionalnogo tehnichnogo universytetu Uktayiny «Kyivskyy politehnichnyy instytut»*. [«Humanization» and «humanitarization»: the concept of ratio and the ways of implementation in education].

13. Skryabina, T. O. (2010). *Formuvannya tsinnisnyh orientatsiy studentiv vyshchych medychnykh navchalnykh zakladiv u protsesi vyvchennya dysyplin sotsio-gumanitarnogo tsyклу. Avtoreferat dissertatsiyi*, [The formation of value orientations of students of higher medical educational establishments in the process of studying of disciplines of social-humanitarian cycle]. *Lugansk*.

14. *Ternopilskyy derzhavnyi medychniy universytet*. [Ternopil state medical]. Retrieved from: <http://www.tdmu.edu.ua/>

15. Fialko, N. A. (2015). *Gumanizatsiya vyshchoyi osvity: zmistovno-funktsionalni aspekty. Avtoreferat dissertatsiyi*, [Humanization of higher education: the substantive and functional aspects]. Kyiv.

16. *Harkivskyy derzhavnyi medychniy universytet*. [Kharkiv national medical University]. Retrieved from: <http://knmu.edu.ua/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КИР'ЯН Тетяна Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, голова циклової комісії української мови Черкаської медичної академії.

Наукові інтереси: становлення і розвитку вищої медичної освіти в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KYRIAN Tetiana Ivanivna – candidate of pedagogical sciences, associate professor, head of the cycle committee of the Ukrainian language of the Cherkasy Medical Academy.

Circle of scientific interests: formation and development of higher medical education in Ukraine

Дата надходження рукопису 22. 09. 2017 р.